

ЧУЖДИТЕ КНИЖОВНОЕЗИКОВИ МОДЕЛИ НА СТРАНИЦИТЕ НА „ЦАРИГРАДСКИ ВЕСТНИК“ (1848–1862)

Таня Бучкова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

The text is focused on the problems of the literary language in the newspaper „Tzarigradski vestnik“ during the National revival in the third quarter of the 19th century. Those decades are characterized by several things: accelerated construction of the literary language system, construction of a modern education system and the fight for an independent church. The newspaper during the years of its existence reflects the multicolored cultural and social life of the Bulgarian population. It poses important questions about the structure and function of the language, and the place of the foreign language in the development of Bulgarian literary language.

Key words: literary language, foreign language, National revival, newspaper, function of the language

„Цариградски вестник“ започва своя живот под редакторството на един колоритен възрожденец българин и европеец – Иван Богоров¹. Той прави това, което малцина издатели и редактори успяват тогава. Създава информационен вестник с ясна концепция и съдържание, с голяма популярност и дълъг живот, който да отговаря на нуждите на грамотните българи (предимно търговци, учители, занаятчии и духовници) по онова време. Планира и финансовото обезпечаване на вестника с платени обяви. Следващият редактор и собственик – Александър Екзарх – не изменя съществено информационната и умерена линия на вестника, но относно църковния въпрос не се бои да публикува остри коментари (Михайлов 1994). Тодор Бурмов е редактор само на един брой. Той е руски възпитаник (завършва Киевската семи-

¹ Настоящото изследване се осъществява в рамките на проект „Българската национальноезикова политика и концепции за езиково и литературно наследство в условията на европейска интеграция и глобализация“ (с научен ръководител проф. дфн Диана Иванова) и с финансовата подкрепа на фонд „Научни изследвания и мобилни проекти“ към поделение „Научна и приложна дейност“ при Пловдивския университет.

нария), публицист, учител и общественик, участник в борбата за независима църква. След това Александър Екзарх отново поема своите задължения. Вестникът се разпространява в Браила, Букурещ, Галац, Одеса, Москва, Търново, Габрово, Свищов, Сливен, Казанлък, Калоян, Шумен, Пловдив, Одрин и др. и се радва на много читатели и слушатели (Боршуков 1976; Начов 1921, 1925).

Петнадесет години са изключително дълъг живот за некомерсиално печатно издание в условията на социална, политическа, икономическа и духовна репресия. Вестникът не би могъл да просъществува толкова време без своите доброволни сътрудници и спомоществатели. Сътрудниците са учители, редактори на други печатни издания, общественици, учени, преводачи и писатели, търговци, занаятчии, ученици и др. Различното им социално положение носи различен колорит на техните дописки и статии, а това обогатява съдържанието на вестника и помага за по-пълното изграждане на информационната му платформа. Срещаме имената на П. Р. Славейков, Д. Чинтулов, С. Изворски, Т. Хрулев, Й. Хаджиконстантинов-Джинот, Ем. Васкидович, Н. Геров, В. Друмев, Н. Михайловски, Б. Петков и др. Те изпращат новини за българското образование и училищно дело; материали от българската и чуждата история, литература (стихове, пътеписи и др.); преводи, фолклорни материали, спорят и публикуват факти и мнения по езиковите и правописните въпроси, църковната борба и униатското движение. Отпечатват се „вонкашни новини“ от цяла Европа: Франция, Австрия, Испания, Италия, Германия, Англия, Гърция, от всички балкански области и Русия, Америка, Китай, Индия, Йерусалим и др. Поместват се и „ватрешни новини“ от Цариград и различните градове на империята с акцент върху българските селища. В подлистника обикновено присъстват преводни литературни произведения: „Чудесиите на Робинсона Крусо“ на Д. Дефо, „Индийска хижа“ и „Павел и Виргиния“ на Бернарден дьо Сен Пиер, „Кавказки пленници“ от Ксавие дьо Местр, „Памела оженена“ от Карло Голдони, „Арабски повести“ и др., а също и различни полезни четива: „Примери на разни писма“, „Пословици или притчи народни“ (събрани от П. Р. Славейков), „Митология“, „Нравоучителна испанска повест“, „История Иродотова“ и др.

Рубриката „Народно просвещение“ представя в началото педагогически текстове за подобряване на възпитанието и обучението на ученици и учители („Советования към наставниците на първоначалните училища“, 11.11.1850, № 9), а в рубриката „Български“ се съдържат новини от българските земи с акцент върху образованието, български-

те училища, новите книги и учебници. Поставят се въпроси за българския език и правопис, водят се филологически дебати и се отразява борбата срещу елинизаторската политика. Има стихове, подписани и неподписани от автори, сведения за произхода и историческото минало на българите и др. В тази рубрика сътрудничат и ученици от Скопското училище, препечатват се материали от чужди вестници („Босфорски телеграф“, „Амалтия“ и др.). В рубриката „Болгарска писменост“ се поставят актуалните въпроси за баланса или дисбаланса между традиционния правопис и „естественото правописание“, водят се спорове за употребата на някои буквени знаци и определителния член. Информационните рубрики „Български вести“ и „Болгария“ съдържат кратки новини от градове и села (Иванова 1998: 44–53).

Османската столица е привлекателно място за търговия, обучение или просто изкарване на прехраната. Тя е гъсто населен, многоезичен град, в който българската колония съществува при сложни социални, културни и религиозни условия, които несъмнено повлияват на езиковата ситуация. Николски подчертава, че езиковата ситуация не е статично явление, а процес, който се разделя на отделни моментни състояния и зависи от обществените процеси и езиковата политика (Николски 1967: 125). Езиковата ситуация, в която се намират цариградските българи, е в пряка връзка със социалната и може да се определи като *екзогlossen* (налице е съвкупност от формациите на повече от един език: български, турски, гръцки и др.) и *небалансирана* (формациите са неравностойни по социален престиж, а оттам и по функция) (Швейцер-Николски 1978: 103). Повечето българи в Цариград не участват в книжовноезиковите процеси, защото са неграмотни или малограмотни. Те са разпръснати в големия град и не общуват интензивно помежду си. Представителите на интелигенцията използват гъвкав и сложен комуникативен модел поради нестабилната икономическа и социална ситуация, в която се намират. Чуждоезиковата среда и липсата на собствено административно управление повлияват на книжовноезиковите процеси и усилват желанието за съхраняване на родния език и култура (Иванова 1994: 11–12).

„Цариградски вестник“ има демократична и толерантна езикова политика и това позволява на реформаторския дух да се настани трайно на страниците му. Обговорени са *всички* важни езикови проблеми и са представени варианти за разрешаването им. Книжовният език е културен продукт. Българските интелигенти осъзнават това и търсенията им не се капсулират единствено в българското езиково пространство. Те се обръщат към чужди, но и близки езици – сръбски, гръцки, френ-

ски и др. Може да се каже, че е естествено да потърсят чуждите образци и модели, с които самите те са добре запознати. В данните, посочени от Н. Генчев, за броя интелегенти, които владеят чужди езици, проследяваме, че най-разпространен е френският език, след него гръцкият, руският, турският и древните езици, а по-малко се говорят немски и английски (Генчев 1991: 241–242). Интелигенцията в Цариград не прави изключение, но относно турския език трябва да се има предвид, че градът е столицата на Османската империя и турският е необходим за ежедневна комуникация и работа. Следователно много повече българи говорят турски там, отколкото на други места в Империята. Логично е да се заключи, че най-използваните чужди езици от българите в османската столица след турския са гръцкият, френският и руският. Малцина от интелегентите, които работят в Цариград, са получили образование в Русия (Т. Бурмов, Партений Зографски, Милан Миланов, Георги Тишев, Васил Попович и др.). Повечето са обучавани на френски или гръцки език (не непременно в учебно заведение извън границите на Империята, защото в доста цариградски училища, а и в други населени места се учи или преподава на френски и гръцки). Познаването на чуждото езиково богатство и книжовни модели подтикват към търсения и решения относно жизненоважния въпрос за книжовния ни език. Утвърждаването на определен езиков стандарт има историческо значение, то е белег на национално самосъзнание и става почти винаги в присъствието на опозиция, която го ускорява. По българските земи нашият език се развива в противоборство с елинистичните тенденции, налагани от гръцкото духовенство.

Много цариградски българи, книжовници и духовници владеят отлично гръцки език: К. Фотинов, Г. Раковски, В. Априлов, Гр. Пърличев, Д. и К. Миладинови, Н. Геров, Ем. Васкидович и много други. Отпорът срещу елинизаторската политика на страниците на „Цариградски вестник“ не е насочен срещу самия гръцки език. Познаването му се счита за необходимо и във вестника се обявяват множество подписки за издаване на речници, граматики и съчинения на старогръцки автори, превеждат се различни книги от гръцки език. Голяма част от българите си служат безпроблемно и не насила с гръцкия език – особено в сферата на търговията или битовата комуникация (Николова 2006: 108). Гръцкият е привлекателен не само заради социалния си престиж, но и заради неоспоримите литературни и философски образци, които са сътворени на него, а това предполага обработеност и изящество на езика и българите го признават дори когато защитават собствения си език: „Не отричаме се ние как мнозина от Бол-

гарите знаят и Еллинский язык“ (21.03.1853, № 144), „Но ще ни кажат пак, че Греческият език бил обработен и красив, Българският некарасен и необработен. Аз ще ги питам кой език в началото е бил прекрасен и за все изражение способен“ (08.03.1852, № 77). Познаването на гръцкия език не е достатъчно за книжовника, който желае да почерпи от богатството на чуждия език в полза на българското книжовноезиково строителство: „Да прощават, думам, ученолюбивите Г-да: защото къде са у нас известните поети на Русия? Къде са прочутите французи и немските автори...? Мисля за тука във България наредко да има някой от нашите соотечественици, които да знаят поне да прочитат техните списания: защото наредко ще се намери във употреба (даже и по школите) някой от европейските язици освен гръцкия“ (21.11.1853, № 148). Познаването на чуждата поезия и литература, които са доказали своята стойност, е необходим етап от подготовката на човека, който желае да гради и усъвършенства родния си език. Добри Войников в „Сборник с разни съчинения“ от 1860 г. представя под христоматийна форма образци от френската литература и в предговора призовава читателите да изучават родния си език (12.03.1860, № 474). Сборникът има достатъчно спомоществатели, което говори, че положителното отношение на читателите (книжовници, учители, общественици) към френския език и произведенията на Русо, Волтер, Шатобриан и Ламартин не е белег за чуждопоклонство в техните търсения по въпросите за българския книжовен език, а допълва правилното им виждане по този проблем.

Огромно е мястото на Шафариковите трудове („Разцвет на славянската литература в България“ от 1847 г. и „За произхода и родината на глаголизма“ от 1858 г.) в историята на Българското възраждане и в историята на българския книжовен език. Текстовете и идеите на Шафарик въздействат върху нашите просветители, общественици и изследователи на българския език. Българинът никога не е стоял далеч от славянството и не е учудващо, че някои книжовници се обръщат към славянските корени на нашия произход и език. „Особено за нас Българи то е важно, що нашите западни братя заедно със славянската азбука приемат и правопис близък до наша стародавна Славянщина и наша българщина...“ (29.08.1853, № 136). Алекси Шипоглу, учител от Самоков, излага подробно собствените си виждания за българския език и граматика: „Българската граматика тебе да бъде средоточие на българскиот език...и да бъдат думите гладки и равни, а не всяка дума залепена съ кратак юсь... Не е ли по-добре да говориме вси еднакво и да немаме различни наименования на вещите; ...и млекто, въ

което сме се воспитали е Славянско и езико щото говориме... треба да уравниме всичката България един въ равновесие език въ когото и юношите лесно да успяват“ (29.12.1856, № 309). Това така желано езиково „равновесие“ е трудно постижимо все още, защото няма „равновесие“ на мненията и предложенията на отделните книжовници. Това може да се види и в отношението им към сръбската езикова и правописна реформа.

Н. Палаузов не одобрява фонетичния правопис, прокаран от В. Караджич: „Г. Добровича употребява ново правописание, основано на това негово предполагаганье: „Пиши както произносяш и произносяй както пишеш.“ ...ще попитам, на що ни е това кога имаме своя азбука на коя до нине пишат Българе... и коя е освещена от вековете и сродила ся е съ славянския език? На що да употребяваме безгласните букви ъ и ѣ за гласни между буквите на думите...“. Вук Караджич също не е пощаден: „Вук Стефанович умодрил ся е и, за да върази звука я встави в Русски алфавит пет нови знаци... разумее ся да придобие слава на „преобразователя“. Джинот обаче се застъпва за сръбския правописен модел: „У мене се находят не само болгарски рукописей, но и сербски. Па и в едните, и в другите следующите букви се находят: ъ, ѣ, е, іе. Но ще попитам: защо серблите трите букви не ги употребливат? Защо ний, новородени болгарски книжници, ги употребяваме? Серблите како учени и искусноизпитатели на учебността, и како най-любезни един друг, и дружественни и согласни в науките, единоумно и благочинно преобратили ъ, і, о, у, и, ѣ, у, я и си украшават сродствено и сладкоречиво языка, който е ближен с болгарский“ (19.04.1852, № 82). Джинот настоява за демократичен правопис и европейски, реформаторски поглед към езиковия проблем и образованието: „И ми донелиже не са родиме с Европейски устава и примери и руководители, неможеме да будеме благоприятни ученици Болгарски...“ (03.05.1852, № 84). „За да подражаваме на Славянското *хотя* и *добро* не ще можем изведнъж, но постепенно с успех на езика“ – заявява А. Гранитски в брой № 81 от 07.01.1850 г. Позициите им са логични и издържани в духа на противоборството между етимологичната и народната основа в структурирането на правописната система и книжовния език.

Образованите българи все повече насочват вниманието си към европейските демократични ценности и това не намалява техния патриотизъм, а тъкмо обратното. Те не се определят като безгласни поданици на Османската империя, а като славяни, християни и европейци, но преди всичко българи и затова разрешаването на езиковия проблем

е толкова важно: „Кое е по свято на един народ освен езика му и не престава ли той да се нарича народ когато го изгуби?“ (14.01.1850, № 82). Лингвоцентризмът на Възраждането е напълно оправдан и темата за езика се превръща в централна на страниците на „Цариградски вестник“, защото неговите редактори и сътрудници не могат да останат встрани от процесите на възраждане на българската идентичност и суверенитет. Уникалното в езиковата политика на вестника е, че при всичките условности на сложната езикова ситуация и резки граници между слоевете на българското общество, което в никой случай не предполага стабилност, тя остава стабилна, последователна, но гъвкава и напълно адекватна на протичащите езикови и социални промени. Чуждите книжовноезикови модели в „Цариградски вестник“ не са много и са по-скоро пестеливо представени, защото те имат само насочваща и подпомагаща функция, а фокусът е родният език и неговото бъдеще. На страниците на вестника се вижда толерантност и почит към традицията и готовност, дори нетърпение за реформи. Не просто езикови реформи заради новото време, а узрялата позиция на авторитетно печатно издание, което има доказано влияние и доказан потенциал да съдейства за решаване на книжовноезиковия въпрос.

ЛИТЕРАТУРА

- Боршуков 1976:** Боршуков, Г. *История на българската журналистика. 1844–1877; 1878–1885; 2 доп.изд.* София: Наука и изкуство, 1976.
- Генчев 1991:** Генчев, Н. *Българска възрожденска интелигенция.* София, 1991.
- Иванова 1994:** Иванова, Д. *Българският периодичен печат и градивните книжовноезикови процеси през Възраждането.* Пловдив: Макрос, 1994.
- Иванова 1998:** Иванова, Д. *Езиковите въпроси на страниците на „Цариградски вестник“.* Пловдив: Макрос, 1998.
- Михайлов 1994:** Михайлов, К. „Цариградски вестник“ и случаят Александър Екзарх. // *Печат и литература.* Под ред. на Д. Леков, София: Издателство на БАН, 1994, 173–179.
- Начов 1921:** Начов, Н. *Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877 г., Сборник на БАН, 1921, № 15.*
- Начов 1925:** Начов, Н. *Цариград като културен център на българите до 1877 г., Сборник на БАН, 1925, № 19.*
- Николова 2006:** Николова, Н. *Билингвизмът в българските земи 15.–19. в.* Шумен, 2006.
- Николски 1967:** Николски Л. Б. *Изучение языковой ситуации как прикладная языковая дисциплина. // Сборник статей семидесятипятиле-*

тию академика Н. И. Конрада. Под. ред. М. Б. Храпченко, Москва: Наука, 1967, 125–127.

Швейцер, Николски 1978: Швейцер, А. Д., Л. Б. Никольски. *Введение в социолингвистику*. Москва, 1978.